

DE PASSEIG PER LA HISTÒRIA

Isidor Cònsul

-I-

El convent de sant Francesc

Feia un dia de blaus lluminosos i, a mig matí, he deixat el clos perfecte de la plaça Major per perdre'm, és una manera de dir, baixant a Sant Magí per Buidassacs, girant pel costat de la muralla i plantar-me al replà del castell pel darrere del convent de Sant Domènec. Després, fent el diàmetre d'una antiga era, he anat fins al morrot on jeu l'ossada del vell molí. El seré hi bufava suau i, Segarra enllà, he esguardat el paisatge obert entre la Panadella i els perfils de Granyena, per sobre la clenxa de Montpeó i Sant Ermengol. Als peus, puntejada d'horts, la faixa del Dondara serpejava de Fiol a Sant Pere el Gros. Entre el riu i la ratlla dels turons, els ordis altius de la fondalada onejaven com una mar pacífica de verds d'esperança.

D'esquena al molí, he badat davant la rotunda plenitud del matí, per adonar-me d'una evidència que només goso confessar amb la boca petita: la meva flaca per aquest racó de món, les bones estones de paisatge i oci cerveri, la bonança d'uns dies que sallen massa de pressa i em passen, del cap a la punta de l'any, per fites que van de la màgia del matí de Reis al xantatge melangiós de Nadal. Bogues que, de gener a desembre, marquen un camí discontinu de dissabtes i diumenges que transita pel fred esmolat del Sant Misteri, per caps de setmana d'una primavera procliu al retard i per la calda de la nit encesa de Sant Joan, l'aigua de Sant Magí i la disbauxa de l'Aquelarre. Fins que l'any, envellit, es precipita en una tardor que s'avança als dies de la Festa Major i cala foc, abans d'hora, a l'infern de les estufes i als tions de la llar. Una tardor que madura en els panellets i la mistela de Tots Sants, i es planta, en quatre dies mal comptats, a les neules i torrons del pessebre i al raïm de Cap d'Any.

He baixat pel dret, marges avall, fins embrancar l'antic camí ral que m'ha de dur a tocar d'una de les meves dèries cerverines, el vell convent de sant Francesc. Aquí he de suposar que hi tenen bona part de culpa el dissortat Verdaguer i el grapat d'estius treballant una tesi d'estirp franciscana. A banda, és clar, de l'exemplar modernitat de la figura de Francesc d'Assís i un darrer motiu, que encara m'inquieta, derivat de la tradició que suposa que fou el mateix Pobret d'Assís qui fundà la comunitat de

framenors de Cervera en el seu viatge (o viatges) a terres peninsulars. És difícil de saber-ho perquè no hi ha consens, entre els historiadors de l'orde, ni per posar data al viatge (es parla de 1211 i de 1214) ni per discernir si va venir una o dues vegades a aquests topants ibèrics. Hi ha qui sosté una primera visita, l'any 1211, pròleg d'una estada més llarga, dos anys després, entre mitjan 1213 i la segona meitat de 1214.

A tocar del camí, m'han sortit a fer-me companyia vestigis de velles parets de tàpia i restes d'antigues cabanes que m'han fet pensar, pel misteri de les associacions d'idees, en el primer document conegut amb notícies del convent de Cervera, que és una vintena d'anys posterior al viatge (o viatges) de sant Francesc: el testament de Joan de l'Hospital i la seva dona Ermessenda que, el 22 d'agost de 1235, van deixar dotze diners a l'obra del Sant: *et operi Sancti Francisci vel Fratibus Minoribus duodecim denarios*. Tot i que les obres del primer edifici no van començar fins el 1245, aprofitant la donació de terrenys que féu Jaume I, res no impedeix suposar que la donació de diners *ad operam* i la dels terrenys reials no obeïssin a l'estricta certesa que l'home d'Assís, vint anys enrere, hi havia fundat el nucli de la primera comunitat franciscana. Qui sap si, llavors, només van tenir, per aixoplugar-se, alguna balma del rost que baixa de la ciutat a la vall o qualsevol barracot precari, com el mateix Francesc havia fet, en els inicis de l'orde, a les cabanes de Rivotorto i la Porciúncula.

Perquè sembla fora de dubte que fou la convicció d'aquesta realitat la que va péixer les generoses donacions reials dels segles XIII i XIV, d'Alfons el Liberal a Pere el Cerimoniós, que van permetre construir, primer, i ampliar, després, la primitiva fàbrica del convent franciscà. D'altra banda, hi ha una documentació contundent que demostra l'arrelada consciència cerverina, en aquells segles reculats, sobre la certesa de la creació de la primera comunitat franciscana per part del mateix fundador de l'orde. Així es va argumentar, si més no, a finals del XV, quan Cervera s'adreçà a Alexandre VI, el més cràpula dels papes Borja, demanant poder reconstruir un convent que havia estat destruït en temps de guerra, l'estiu de 1465. Fou durant el setge de Joan II a una Cervera constitucionalista i partidària del pobre Príncep de Viana en la seva lluita contra el rei, son pare. Per quedar bé, s'acostuma a culpar les tropes reials de la malesa destructora del convent, tot i que sembla clar que devia imposar-se la lògica d'una plaça assetjada que sap que ha de demolir els edificis extramurs per

evitar que siguin útils a l'exèrcit assetjant. Fou aquesta estratègia la que traslladà la comunitat de framenors a l'hospital de Berenguer de Castelltort, dins de la ciutat, a l'indret on ara hi ha el casal parroquial.

La petició cerverina al valencià Roderic de Borja va tenir resposta positiva i la nova construcció del convent començà sota els auspicis de Ferran el Catòlic, germanastre del dissortat Príncep de Viana, i de la butlla pontifícia que Alexandre VI signà a Roma el 4 de març de 1496. Aquesta mena d'obres, però, acostumen a ser lentes perquè els diners de la corona van escassos i cal fiar-ho tot a la bondat de les butxaques dels feligresos, a les quals se'ls ho ha d'anar recordant, com va fer-ho, l'any 1521, la butlla papal de Lleó X que concedia indulgències a qui ajudés *in opus reparationis domorum ordinis mendicantium* de Cervera.

-II-

Va venir o no sant Francesc, a Cervera?

Les tradicions són un toc de màgia a les ferides de la realitat i una mena de perfum delicat que envolta la història. Davant del convent, agombolat per la tebior brillant del matí d'abril, vora una parada d'ordi espigat, de mitja canya, i un ventet que tot d'una decideix fer treva, deixo que el pensament se m'envoli cap als misteris de la llegenda i jugui a perdre's entre replecs d'història. Tot plegat per a situar-se on sóc, però set-cents anys enrere, a l'antic Quarter de Framenors o Sebol·leria, a la medieval vila nova de Sant Francesc. I provo d'imaginar-me, com si fos un miratge, la figura escardalenca del Pobret d'Assís, l'esprimatxat sac d'ossos que diuen que era, amunt i avall d'aquests aspres segarrencs. Perquè, vora el perfum de la llegenda, hi ha un parell de documents que em donen base a poder-ho imaginar. L'un surt dels papers de sant Bonaventura (1217-1274), que fou un dels primers biògrafs franciscans, i parla d'un miracle a Lleida amb l'aparició de sant Francesc a un home ferit de mort que va invocar-lo amb devoció. La credibilitat dels papers de Bonaventura de Bagnorègio va lligada a l'encàrrec que va rebre, l'any 1260, del Capítol General de l'Orde, reunit a Narbona, de fondre en un sol text tot el que s'havia escrit i tramès oralment sobre el fundador. Feia uns trenta anys de la mort de Francesc d'Assís (1182-1226) i l'orde

navegava pel desconcert divergent entre les faccions dels espiritualistes i els relaxats, primera versió de la mateixa comèdia que, segles més tard, va dividir els observants i els conventuals. El bon govern de l'orde demanava una interpretació única del pensament i de la vida del fundador, i aquesta feina és la que van encomanar al futur sant Bonaventura. El seu text, *Legenda maior*, va convertir-se en oficial i fou imposada per obediència en el Capítol General de 1266. És en aquesta primera interpretació canònica de la vida de sant Francesc on surt el miracle de Lleida. I ara cal afegir que, dins de la tradició franciscana, el convent de Lleida és dels que també surten a la llista dels fundats directament pel pare i patriarca sant Francesc.

L'altre document té molt més suc històric. És l'anotació d'un monjo anònim del poderós monestir cistercenc de Fontfreda, prop de Narbona, del qual depenia el de Poblet, i que va deixar escrit, en un dietari de 1211: ... *e en est añ lo nostro Abbat Sanxo fonch anat a la fillal de Poblet, e ana per fabularhi lo frare Fransesc vengut de la Ombria e feyt cibxada de Asis que havia sejour a Barchinona. E feu la via vacua, e lo Abbat de Poblet li digué ser lluñ de la Abbadia e fent via a la nostra. E deballa lo cibxada de Asis per sos peus a Barchinona. E pus tart vengué a Fontfreda e longament fabula ab lo Abbat e de la fabulacio fonch feyta de res esperituals e de lo be de la religio. E ab sos peus parti e no en saberem sa via e creguerem ser ver hom de Deu e feyt pauper per ell*¹. El document parla d'una anada de Francesc d'Assís a Poblet, des de Barcelona, amb l'objectiu de parlar amb l'abat de Fontfreda que també exercia el càrrec de general del Cister. Fou un viatge debades perquè, en arribar Francesc a Poblet, Sanxo ja era del retorn cap al seu monestir, amb la qual cosa, l'entrevista s'ajornà fins que el d'Assís no anà a trobar-lo directament a Fontfreda.

Mentre m'acarona la incerta glòria d'aquest matí d'abril, em demano allò que els manuals d'història no expliquen: perquè tenia tant d'interès, Francesc d'Assís, a veure l'abat Sanxo? I entenc que la resposta va embolicada amb data del dietari, sobretot si comptem que l'any 1211 s'escau a l'eix de la croada contra els càtars i només dos anys abans del daltabaix de la batalla de Muret. Els monjos de Poblet, dirigits per l'abat Pere Curtacans, sembla que estaven dividits respecte dels albigeos:

¹ Josep Palomer. *El pas de sant Francesc per Catalunya* ("Catalunya Social". Any VI, n. 292, desembre de 1926, pàgs. 15-16.

hi havia qui es decantava per l'estricta espiritualitat càtara i qui era partidari del tall de l'espasa de Simó de Montfort. Per això els havia visitat Sanxo, general de l'orde, a posar pau i a marcar criteris. També és coherent que Francesc d'Assís volgués parlar-ne amb el cap del Císter, atès que eren uns conflictes que trasbalsaven la cristianitat, ni que sigui per prendre decisions respecte de la pròpia orde. Per això també va basquejar-se a parlar amb Domingo de Guzmán i amb les primeres autoritats dels benedictins i de l'orde de sant Bernat.

El cas, però, és que hi ha una línia franciscana documentada que va de Barcelona a Poblet i una tradició que diu que els convents de Cervera i de Lleida van ser fundats pel mateix sant Francesc. És llavors que em demano si es pot estirar la corda de la història per harmonitzar-la amb la de la tradició: fer, poso per cas, que el camí de Barcelona s'estiri fins a Lleida, amb les ziga-zagues que calgui, però passant per Poblet i Cervera. Llavors potser tindriem la clau de tot plegat i mig resolt un misteri que tampoc no cal que es resolgui. De la mateixa manera que no ho estan els detalls del viatge (o viatges) del Sant a la Península, i tampoc no sabem d'on provenien els primers framenors que van establir-se al sud dels Pirineus. N'hi ha prou, fins que no parlin altres documents de més mèrit, d'anar posant llenya al foc de la llegenda i mantenir viu el llegat de les tradicions, aquest perfum misteriós de la pròpia història que parla de la intercessió del mateix fundador en els primers convents franciscans establerts a Catalunya, un dels quals, per sort nostra, seria el de Cervera.

-III-

Una perla gòtica

He badat una estona llarga davant del convent, fins on he pogut l'he voltat d'una banda i de l'altra, hi he ensopegat una tropa profusa i no gaire franciscana de gats grassos i mandrosos, i m'han tornat a sorprendre alguns dels detalls externs de l'edifici. Sospito que els treballs empresos a partir de la butlla del papa Borja, Alexandre VI, li van donar, d'una manera quasi definitiva, la seva forma actual. A banda del claustre, que fou bastit en el segle XVII, i de la capella de Sant Antoni de Pàdua que és del XVIII. Tot d'una he pensat que si posava prou atenció a la música de

les pedres potser hi sentiria algun ressò perdut del debat que van entaular les branques de conventuals i observants, disputant-se l'ús de l'edifici, decidida des de Roma a favors dels segons, que el van habitar fins al primer terç del XIX. Fou llavors que, a la mort del dèspota Ferran VII, va arribar la primera proposta d'esfondrament de l'Antic Règim, de bracet amb les lleis de desamortització del ministre Mendizábal. Es van posar a la venda els bens religiosos i la comunitat certerina, com en altres centenars de convents, hagué de tocar pirandó.

Prou m'hagués agradat que, en comptes d'aquest lluminós dissabte sant, avui fos 13 de juny, i canviar les verdes esteses d'ordi jove pels grocs morents de la sega. Voldria dir que seria la festa de sant Antoni de Pàdua, patró dels paletes, l'únic dia que s'obre al culte una església que ara tinc tancada i que passa per ser una perla del gòtic català. Aquesta pobra església ha estat sempre negligida en els estudis sobre arquitectura gòtica catalana i el llogarró, desapercebut per tothom, ha passat de puntetes per tots els llibres d'història, potser a partir del detall que l'autoritat en aquests afers, Agustí Duran i Sampere, ja el va deixar al marge en el seu *Llibre de Cervera*. No fa gaire, però, Pere Beseran² n'ha fet una emfàtica defensa apuntant sense embuts que és tracta d'una construcció d'un interès molt superior a l'atenció que ha merescut. Aquesta ponderació que, sense saber-ho, feia anys que volia llegir, m'ha dut avui fins aquí a lamentar de nou que, tot i la rodona bellesa d'un migdia d'abril a qui comença a empaitar la tarda, avui no sigui 13 de juny. Si ho fos, hauria passat a admirar la coberta de tres voltes de creueria, el cor, les capelles laterals, la capçalera poligonal de cinc costats i la clau de volta del presbiteri amb la figuració de la Mare de Déu i el Nen a la falda. També sé que hauria buscat, en l'ombrívola frescor gòtica del seu interior, les motlures de l'arc apuntat i la presència, al vèrtex, d'un escut amb la imatge trescentista d'un sant Francesc dret amb les mans alçades.

Però me'n torno, costa de sant Francesc amunt, per anar a raure a la placeta de sant Cristòfol i arribar davant de la Paeria fent marrada abans per la del Fossar. Des de l'atrotinat mirador, la visió d'aquesta banda de la Segarra hi és esplèndida i esdevé única, per la seva bogeria de verds, en temps de primavera. Ja sé prou que la cançó

² Pere Beseran i Ramon, *El convent de Sant Francesc de Cervera*, dins *L'art gòtic a Catalunya* (I). Barcelona, 2002, Enciclopèdia Catalana, pàgs. 189-192.

de l'enfadós serà la de sempre i el plany tornarà a fer-me veure l'alta significació històrica i arquitectònica que té el vell convent, i de quina manera, pobre, l'ha maltractat tothom. El corc destructor de les guerres i l'estremiment de revoltes li han estovat el cos i l'ànima sense contemplacions tot al llarg d'un grapat de segles. Però no sembla haver-n'hi prou i encara li toca passar, tot i els seus mèrits, el càstig vergonyós de l'oblit i la incúria de l'abandó. Deu ser per això que el trobo més envellit, perdut i malgirbat cada cop que el visito.

Isidor Cònsul